

SUZANA MARJANIĆ
Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

KNJIŽEVNI SVJETOVI S ETNOLOŠKOM, EKOLOŠKOM I ANIMALISTIČKOM NIŠOM

Pored toga što članak prati mogući dodir etnologije i ekologije s književnim svjetovima, a pritom je sintagmom *etno/eko književnost* moguće razumijevati književna djela koja su inducirana etnološkim, folklorističkim i ekološkim znanstvenim djelima ili njihovim sferama, tragom ekološke književnosti članak razmatra i animalističku i radikalnu animalističku književnost. Time je umjesto trijade književnost – povijest – politika (politička kriza) postavljena ekološka niša (književnost – *ekosfera*, ekološka kriza), koja svoju etiku proširuje prema biofilnom okrilju i književnoj ekologiji.

Ključne riječi: ekologija, književna ekologija, etnologija, animalistička književnost, prava životinja

*Jadne su životinje ginule kad je počelo, isto kao i ljudi.
Nalazili smo kosture po šumi, cijeli kostur, a jedna noga
fali, mina je odbila* (Nedžad Haradžić, Bugojno; prema
Lasić 2003:269).

Propitivanjem dodira etnologije i ekologije s književnim svjetovima moguće je uspostaviti sintagmu *etno/eko književnost*¹ kojom se mogu razumijevati književna djela koja su inducirana etnološkim, folklorističkim i ekološkim znanstvenim djelima ili njihovim sferama, a pritom je tragom ekološke

¹ Atribut *etno/eko (etno-eko)* od devedesetih se godina s iniciranjem glazbenoga žanra *world music* na našoj glazbenoj sceni pojavljuje u brojnim nazivima manifestacija koje u sebi sadrže poveznicu s etnologijom, određenije, s očuvanjem hrvatske folklorne baštine i ekologijom, a koja je uglavnom u navedenim primjerima, moramo priznati, površinska, antropocentrična ekologija. Spomenimo, primjerice, manifestaciju "Eko-Etno Hrvatska", koja se organizira kao izložba proizvoda i usluga ruralnih područja, a godine 2006. od 16. do 24. rujna održala se četvrti put u sklopu Jesenskog međunarodnog velesajma u Zagrebu.

književnosti² moguće razmatrati i animalističku i radikalnu animalističku književnost. Time je umjesto trijade književnost – povijest – politika (politička kriza) postavljena ekološka niša³ između književnosti i *ekosfere*, ekološke krize, ili kao što detektira lord Ashby – *klimakterija*. Naime, Ashby podsjeća da je kriza stanje koje se može prevladati; međutim, stanje u kojemu se u ekološkom smislu danas nalazimo može se označiti jedino pojmom *klimakterij* (usp. Love 1996:226-227). Navedena riječ u engleskom jeziku (engl. *climacteric*), pored ustaljenoga značenja koje pokriva fiziološke i psihičke promjene koje označavaju završetak ženskih reproduktivnih sposobnosti određenih menopauzom, jednako tako pokriva i značenje "kritično razdoblje". Iako Vittorio Hösle ističe kako stojimo na pragu nove moralno-političke paradigme – ekološke paradigme koja će morati nadomjestiti paradigmu gospodarstva; odnosno kvalitativna politika bit će ona koja bude čuvala prirodne zalihe našeg svijeta života, a ne više ona koja omogućuje kvantitativni rast gospodarstva (Hösle 1996:26), moram priznati kako sumnjam u kvalitativnu promjenu moralno-političke paradigme gospodarstva jer sasvim je očito da su moralne kategorije čovječanstva spram prirode, Gee, vječno iste – u znaku apsolutnog antropocentrizma, ili kao što bi istaknule ekofeministice – androcentrizma. Dakle, doista vjerujem da će za otprilike pedeset godina 90% jestive ribe nestati u svim morima zbog prekomjernog ribolova i zagađenja mora, na što je upozorio Boris Worm sa Sveučilišta Dalhousie u Halifaxu (usp. Weise 2006., [http.](http://)).

Zeleni kulturalni studiji

Književna ekologija (*literary ecology*) koju je inicirao Joseph W. Meeker knjigom *Komedija opstanka: proučavanja u književnoj ekologiji* (*The comedy of survival: studies in literary ecology*, 1974.), na čijim je stranicama ponudio (*zeleno*) čitanje književnosti iz ekološkoga aspekta, propituje poveznicu između književnosti i fenomena prirode. Navedenom paradigmom Meeker komediju i tragediju iščitava kao oblike ljudskog ponašanja koji promoviraju naš opstanak, umjetnost prilagođavanja i pomirenja kao što to čini komedija

² Odrednicu ekološka književnost neke su knjižnice u Hrvatskoj uvele u predmetno kazalo, kao što, primjerice, pokazuje Sustav umreženih knjižnica Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Međutim, zanimljivo je da je u bazi spomenutoga sustava, prema upisanim podacima koji su bili dostupni na internetu kolovoza 2006. godine, mjesto pronašao samo jedan primjer ekološke književnosti u okviru hrvatskoga korpusa. Riječ je o knjizi za djecu koja su pisala djeca *Voda naša svagdašnja* (Milena Cerović-Miklić, Stjepan Kamber, Franjo Butorac, ur. Rijeka: Adamić; Senj: OŠ Silvija Strahimira Kranjčevića, 2004.).

³ Termin *ekološka niša* (*ecological niche*) preuzimam (i modificiram) od antropologa Fredrika Bartha (Barth 1956:1079 [usp. Vinšćak 1990:14]). Pritom termin *ekološka niša*, koja svoju etiku proširuje prema biofilnom okrilju i književnoj ekologiji, u ovom slučaju ne rabim u uobičajenom značenju navedenoga pojma koji pronalazimo u ekološkim priručnicima, a gdje označava položaj neke vrste u ekosustavu (usp. *Ekološki leksikon* 2001:210).

ili otuđivanje od drugih životnih oblika kao što to u svojim svjetovima promovira tragedija. Upozoravajuće je da u uvodu trećega izdanja spomenute knjige *Komedija opstanka: književna ekologija i etika igre* (*The comedy of survival: literary ecology and a play ethic*), s preinačenim podnaslovom koji sada uključuje i *etiku igre*, Joseph W. Meeker, među ostalim, bilježi da je jedan recenzent sugerirao kako bi njegovu knjigu trebalo spaliti (Meeker 1997:IX). Dakle, Meekerov koncept književne ekologije podrazumijeva istraživanje bioloških tema i odnosa koji se očituju u književnim djelima kao i pokušaj otkrivanja uloge književnosti u ekologiji ljudske vrste (ibid.:7). Navedena je paradigma ujedno određena sintagmom *green literature* (zelena književnost) ili *literature of green culture* (književnost zelene kulture).

Ujedno su inicirani i *green cultural studies* (zeleni kulturalni studiji), kako je imenovana knjiga Jhana Hochmana, u čijem uvodnom poglavlju autor detektira kako su kulturalni studiji inicirani u "zelenom" (Hochman 1998:5). Naime, Stuart Hall, središnja figura britanskih kulturalnih studija, nije polazio samo od talijanskog marksista Antonija Gramscija već i od ideja Frankfurtske škole, u okviru čega i od Horkheimerova i Adornova raskrinkavanja prosvjetiteljske dogme o prirodi koja slijedi recepturu Francisa Bacona (baconovski credo) o tome da je čovjek navodno središte svemira – praksu tehnološkoga "vladanja prirodom" (Horkheimer, Adorno 1989:54). Ipak, Jhan Hochman apostrofira kako mnoge humanističke discipline (sektorijalizmi) nisu prihvatile *zelene* pristupe s obzirom na to da njihovo epicentralno područje čine čovjekosredišnji kategoremi – rasa, klasa, rod i spol (Hochman 1998:3).

Cheryll Glotfelty kao najjednostavniju definiciju *ekokritike*/ekološke kritike (*ecocriticism, ecological criticism*) upućuje kako je riječ o ekološki usmjerenoj kritici – istraživanju odnosa između književnosti i fizičke *okolice* (Glotfelty 1996:XVIII-XIX).⁴ Navedena je definicija oblikovana u kontrastu prema književnoj teoriji koja je usredištena oko trijade: pisac – tekst – svijet (kontekst), a pritom je, što se tiče odrednice svijeta, uglavnom riječ o društvu (sociosfera), dok ekokritika pod pojmom svijeta podrazumijeva cjelokupnu ekosferu (ibid.). Inače, kao tvorac termina *ekokritika* slovi William Rueckert, a inicirao ga je u članku "Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism" (1978). Ekokritika u Rueckertovu određenju podrazumijeva primjenu ekologije i ekoloških koncepata u proučavanju književnosti – od čega se Cheryll Glotfelty distancira, primjenjujući termin *ekokritika* u širem značenju – (ponavljam) na istraživanje odnosa između književnosti i fizičkoga svijeta, a pritom upućuje i na sinonimne termine – *ecopoetics* (ekopoetika), *environmental literary criticism* (književna kritika *okolija*), *green cultural studies* (zeleni kulturalni studiji) (Glotfelty 1996:XX).

⁴ Cheryll Glotfelty, među ostalim, je suosnivačica časopisa *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* i suosnivačica udruge The Association for the Study of Literature and Environment (ASLE).

Etnologija – ekologija

Dodir etnologije i ekologije u hrvatskoj etnologiji i kulturnoj antropologiji tekstualno je inicirao Tomo Vinšćak 1990. godine člankom "Etnologija – ekologija, karika koja nedostaje", akcentirajući značenje uloge etnologije u razvijanju ekološke svijesti i tragom navedenoga potrebu da se u naše fakultetske etnološke programe uvede i studij kulturne ili humane ekologije (Vinšćak 1990:14). Franjo Grčević 1991. godine na IV. simpoziju za komparativno proučavanje jugoslavenskih književnosti izjavljuje kako se nalazi na početku zamišljene studije koju je odredio sintagmom ekologija i književnost, apostrofirajući i tanki rub prijelaza od ekologije prema eshatologiji (Grčević 1991:25). Među ostalim ističe: "Ne mogu shvatiti kako netko može pisati poeziju danas, a da ga sama supstancija svijeta ne pogađa. Ne radi se više o pitanju pojedinačne znanstvene paradigme" (*Diskusije...* 1991:368).⁵

Vjerujem kako spomenuti *zeleni* termini i *green language* (zeleni jezik) – posljednju sintagmu posuđujem bioetičkim intencijama od Raymonda Williamsa kojom opisuje novi modus pisanja o prirodi što se pojavljuje krajem 18. stoljeća, a pripada pjesnicima Johnu Clareu i Williamu Wordsworthu (Williams 1973:127-141) – okrilje moraju pronaći i u našim pojmovnicima i inim ekspozitornim priručnicima posvećenima književnoj teoriji.⁶ U novije doba u našoj kulturnoj sferi pored iznimnoga *Zoofona*, emisije o ulozi životinja u životu ljudi i odnosu ljudi prema životinjama, na Trećem programu Hrvatskoga radija, koja se emitira od 1994. godine, urednice i "mačkoljubiteljice" Gige Gračan, inicirana su dva projekta koja su usmjerena prema propitivanju animalističke i ekološke niše u književnim svjetovima. Riječ je o zborniku radova *Kulturna animalistika* sa znanstvenog skupa održanog 29. rujna 1997. godine u Splitu te zborniku radova *Triplex Confinium (1500-1800): ekohistorija* s 3. međunarodne Projektne konferencije održane od 3. do 7. svibnja 2000. u Zadru. Naravno, u navedenom zelenom konceptu nezaobilazne su biofilne knjige *Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji* (1996.) te *Stablo i čovjek: prilog kulturnoj botanici* (2001.) Nikole Viskovića. U prilogu zborniku *Kulturna animalistika* Nikola Visković detektira kako, na žalost, uloga životinjstva nije proučena u književnim i likovnim djelima Hrvatske te postavlja propozicijski upit: "Je li tekst Duška Kečkemeta iz knjige *Životinja i čovjek* prvi iz te vrste u našoj zemlji?"

⁵ Pripominjem, ako je potrebno, da je Franjo Grčević osnovao godine 1987. Ekološku javnost, prvo građansko ekološko društvo u Hrvatskoj (Grčević 2002:252).

⁶ Primjerice, u *Pojmovniku moderne i postmoderne likovne umjetnosti i teorije posle 1950. godine* (1999.) Miška Šuvakovića okrilje, naravno, pronalazi i ekološka umjetnost, u koju ubraja (i) *land art* i *earth works* (Šuvaković 1999:76). Jednako tako navedeni pojmovnik sadrži natuknicu "Životinje i umjetnost", gdje autor apstrahira kako se životinja očituje kao objekt + subjekt + simbol u neoavangardnoj i postavangardnoj umjetnosti (*ibid.*:387).

(Visković 1998:12).⁷ Isto tako Boro Pavlović u predgovoru zbirke pjesama *Animalija u umjetnosti* – koju strukturira kao poetsku zbirku s temom likovnog životinjstva, a otvara je motom "Povijest je pisana na leđima konja i goveda" – apostrofira kako bi se mogla "sastaviti antologija naše poezije i proze s toga aspekta" (Pavlović 1964:7).⁸ Svakako bi bilo poželjno antologijsko okupljanje animalističke sfere naše književnosti onako kako je to učinila "mačkoljubna" knjiga *Macani razni: sastavci, mahom vedri – mic po mic* (1996.), što ju je uredila te "raznovrsno primijauknula" Giga Gračan, a skuplja tekstove nekih "mačkoimaoca i mačkoljubaca" (Gračan 1996:158).⁹

Literarizacija i uglazbljivanje etnologije

Kneju: 12 bajkovitih priča (1999.) kantautorice, etno-pjevačice i književnice Lidije Bajuk možemo uzeti kao primjer književnih svjetova s etnološkom, folklorističkom nišom, s obzirom na to da se očituje kao bajkoviti kratki roman koji prati "hod kroz godinu" zelenoga Jurja, božanstva vegetacije – Vančeka, kako je imenovan u svjetovima *Kneje*, i kao bajkoviti kratki roman koji nastaje kao literarizacija etnološko-filološke knjige *Hod kroz godinu: mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja* (1998.) Vitomira Belaja, koja detektivsko-kriminalistički, kako je autor autointerpretirao vlastitu potragu, prati metamorfoze, "hod kroz godinu", praslavenskoga božanstva vegetacije koji se rodio na Novu godinu (Veliku/Velju noć) visokom nebeskom božanstvu (na praslavenskoj razini – Gromovniku, Perunu) i vrhovnoj boginji. Naime, drevnim Slavenima godina je počinjala pred proljeće proslavom Velje noći, a Veliki dan (današnji kršćanski Uskrs) prvobitno je bilo ime praslavenske Nove godine (usp. Belaj 1998:131).

"Brisanjem" granica između različitih žanrova, pored dvanaest bajkovitih priča, kojima je izvor u autoričinoj zbirci *Z mojga srca ružica* (1995.), *Kneja* sadrži "Tumač važnijih pojmova", "Rječnik (štokavizmi/kajkavizmi)" i

⁷ Svakako usp. članak "Animalistika u suvremenom hrvatskom pjesništvu" Tonka Maroevića, koji rastvara amplitudu od Kaštelanova *Crvenoga konja* do Severova *Borealnoga konja*, koja "denotira i pomake od ideoloških naglasaka do transcendentalnih, transcendirajućih sugestija" (Maroević 1998:37).

⁸ Kao posljednju pjesmu zbirke autor određuje *Kolinje*, kojom opisuje strahotu zoožrtve pred mesarom, glavosijekom kao etički kontrapunkt uvodnom stihu: "To je najljepši običaj za čitav kraj" (Pavlović 1964:93).

⁹ Brojnim "mačkoimaocima i mačkoljupcima", koje je okupila Giga Gračan, svakako se može pridružiti i Branislav Oblučar; usp. primjerice, ciklus pjesama "Davanje imena i komentari" (* radi zadovoljstva da se tekst ospe zvijezdama) (Oblučar 2003:41). Jednako tako pridružujem i potresnu pjesmu u prozi *Tyndallov efekt* Dubravke Belas, koja svjedoči o čovjekovoj okrutnosti spram nemoćnih životinja, u ovom slučaju mačića beščutno bačenih u rijeku. Poslušajmo posljednje retke spomenutoga pjesmotvora: "Nešto kasnije, na površinu su isplivala sićušna tijela. / S namočenom slabim krznom sigurno su izgledala posve gola" (Belas 2000:77).

tekst "Međimurska narodna popijevka", gdje, među ostalim, autorica interpretira dvanaest međimurskih mitskih usmenih pjesama kojima je pridana funkcija provodnoga poetskoga motiva u bajkovitim pričama. Uz knjigu je objavljen i istoimeni CD sa šest pjesama u autoričinoj obradi (valja napomenuti kako nije riječ o istoimenom samostalno objavljenom CD-u), čime knjiga dobiva i atribut ozvučene knjige. Time pored literarizacije etnologije,¹⁰ spomenuti se CD, koji u zvučnom mediju prati *Kneju*, ujedno može promatrati u kontekstu uglazbljivanja etnologije, u čemu joj se nešto kasnije pridružila i etno-glazbena grupa Kries, koja je za svoj glazbeni prvijenac *Ivo i Mara* (2004.) isto tako odabrala spomenutu knjigu etnologa Vitomira Belaja o mitskoj pozadini hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja.¹¹

Iako pojedina kritika zamjećuje kako su mnogi pojmovi u *Kneji*, određeni, u "Tumaču važnijih pojmova", protumačeni "neznanstveno i pučkoetimološki (pa i mitološki)" (Hranjec 1999:14), a što s aspekta znanstvenoga diskursa posjeduje kategoriju istine, ipak, kako zamjećuje Ines Prica, *Kneja* "nije 'selotejpski' spoj zavičajne nostalgije i oportune scien-tifikacije građe, postupka koji, uostalom, nije nimalo stran ni etnologiji kao uhodanoj i ponešto ustajaloj akademskoj disciplini" (Prica 2000:205).¹²

Početak "hoda kroz godinu" u *Knejinim* svjetovima označen je prvom pričom *Proljeće*, naravno, ne slučajno jer, kao što je već istaknuto, praslavenska je Nova godina počinjala u doba današnjega kršćanskoga Uskrsa, a Jurjevo je ime etimološki povezano s praslavenskom riječi **jarь* u značenju *proljeće*, što je prvo godišnje doba u godini drevnih Slavena. Nadalje, praslavenska riječ **jarь* izvedenica je iz indoeuropskoga korijena

¹⁰ Lidija Bajuk svoje nastupe osim uz etno-manifestacije (npr. na Međunarodnoj smotri folkloru) vrlo često povezuje i uz eko-događanja, a u životopisu ističe kako surađuje s nekoliko ekoloških udruga (riječki "Stribor", Zaštitarsko-ekološka organizacija NOBILIS iz Čakovca, zagrebačka "Zelena akcija") te kako "[v]eliku pozornost posvećuje alternativni, pa bilježi nastupe na sajmovima zdrave hrane, ekološkim, protestnim, feminističkim i drugim okupljanjima" (Bajuk 2000:87).

¹¹ Time nije slučajno što se Kriesov CD otvara pjesmom *Pala tana*, koja izvodi na kozmičku scenu središnje protagoniste vegetacijskoga mita *hoda kroz godinu* – Maru i Ivu. Istina, spomenuta se pjesma u povijesnom kontekstu može iščitati kao *plač* (*planctus*) žena za izgubljenim muževima ("Već mi stiglo pismo od vezira,/ Uzelo mi Ivu za 'ficira) zbog vječno ponavljajućih ratnih strahota (usp. *Obnavljamo baštinu* 1999:9), ali se isto tako navedeni protagonisti mogu iščitati prema mitskoj matrici s obzirom na nekoliko mitskih slika, simbola; primjerice, riječ je o *mednoj rosi* i o Marinu *bosonogom hodu* u kozmičkom scenariju *tane* (*tana* – magla), *rose* i *susnježice* kao i o Ivinim *zlatnim* čizmama, a zlato je atribut najviših božanskih aktera.

¹² Kao zasebnu knjigu modificiranih dvanaest *Knejinih* bajkovitih priča autorica objavljuje pod novim naslovom *Kneja: vilinska šuma* (2002.). Naime, (prvotne) *Kneji*ne bajkovite priče autorica je skratila i pritom je uklonila kajkavski upravni govor, prilagodivši ih za čitanje djeci. Predgovor *Kneji: vilinskoj šumi* pod naslovom "Poruka čuvara kneje – vilinske šume" napisao je u ime šumara poduzeća "Hrvatske šume" direktor Željko Ledinski.

*ei- u značenju *ići*, što potvrđuje osnovnu Jurjevu značajku kao praslavenskoga božanstva vegetacije koje "hoda kroz godinu" (Belaj 1998:127). Epicentar mitske ophodnice označava incestuozna blizanačka ivanjska hijerogamija koja donosi plodnost/rodnost na Zemlji, a susret muško-ženskoga mitskoga para ostvaruje se na Jurjevo, koje je nekoć slovalo kao početak proljeća i gospodarske godine, te pritom taj sudbinski susret tematizira četvrta priča *Zeleni Juraj*, u čijem je imaginarnom svijetu Janica ugledala zelenoga Jurja u kneji kako se ljulja (gesta obrednoga ljuljanja) na zelenoj grani. Naime, *kneja* je staroslavenski arhaizam koji označuje, kako navodi Marijana Gušić – "staru gustu bjelogoričnu šumu na podvodnom tlu, kako je ovu praslavensku riječ Vladimir Mažuranić našao u Pokuplju i na padinama Plešivičkog prigorja" (Gušić 1972:63). Nadalje, dolaskom jeseni Vanček nestaje, kao što i vegetacijski hod božanstva nestaje u jesenjem ritmu prirode i vraća se na *fašnjek*, što odgovara scenariju Jurjeva vegetacijskoga hoda kroz godinu. Naime, Vitomir Belaj napominje kako spaljivanje (pokapanje) Poklada, Fašnika (pokladne lutke) omogućuje da u Pokladu iščitamo jedan od aspekta ostarjela božanstva vegetacije (Belaj 1998:323).

U *Kneji* se kozmički sukob ostvaruje između Jurja i njegova adoptivnoga oca – ostarjeloga vodenjaka koji umire nekoliko dana prije Jurjeva, objave mladoga vodenjaka kao zelenoga Jurja. Naime, Vanček se u ime ljubavi kao prokreacije života odriče svemoći smrtonosne akvatičke proždrljivosti vodenjačkoga carstva Drave i odabire aktualizaciju svemoći ljubavi, koje je vodenjačkom etikom njegova oca sarkastično atribuirano "blatnom hižicom i selskom ženicom" (Bajuk Pecotić 1999:81; usp. Marjanić 2000:121-124).

Hijerogamija se ostvaruje u dvanaestoj, završnoj godišnjoj priči pod naslovnim imenovanjem *Kneja*, a odvija se na Ivanje, pri čemu alopersonaž Ivan slovi kao jedan od godišnjih aspekata zelenoga Jurja. Korisna posljedica mitske svadbe jest da se Perun i Veles ujedinjaju te Velesovo blago iz *Vyreja/Vireja* – mitskoga svijeta vječnoga proljeća, na Ivanje postaje dostupno (Belaj 1998:193-195, 207). Pritom je Velesov svijet mrtvih (*Vyrej/Virej*) u *Kneji* transponiran u vodeno carstvo Drave ostarjeloga vodenjaka, koji figurira kao Vančekov adoptivni otac, a Vančeka je pronašao arhetipskom gestom pronalaska – "kak malo dete v korpici" (Bajuk Pecotić 1999:81), kao što su bili pronađeni, primjerice, Horus i Mojsije u trstici (usp. Leach 1988:49-88). Pritom ostaje upit: ako je ostarjeli vodenjak Vančekov adoptivni otac, otvara se mogućnost da je Vanček Janičin izgubljeni brat blizanac. Riječ je o incestuoznoj hijerogamiji u okviru blizanačkoga mitema koja je utvrđena u Katičićevim i Belajevim rekonstrukcijama mitske podloge hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja, a kako se događa u božanskome

svijetu, nije inficirana mezalijansom (Belaj 1998:208).¹³ I kao što je vidljivo, navedena hijerogamija ne završava sudbonosno za Vančeka: naime, ne ulazi u iskustvo smrti kao što to doživljava praslavensko božanstvo vegetacije čija se konjolika smrt opisuje u kozmogonijsku konjsku žrtvu *Aśvamedha*, koja je osnova za obnovu života prema vedskoj predaji *Bṛhadâraṇyakopaniṣad* (Katičić 1989:61-62; Belaj 1998:321).

I na kraju (kratkoga) razmatranja o *Knejinim* svjetovima, prisjetimo se i *Šume Striborove* Ivane Brlić-Mažuranić, s kojom *Kneja* pronalazi zajedničko ishodište u imaginaciji šume iz davnine. I dok Ivana Brlić-Mažuranić u *Priča-ma iz davnine* (1916.) polazi od naše i ruske usmene književnosti, čitajući Afanasjevljevo djelo *Poetski pogledi Slavena na prirodu* i vjerojatno Nodilovu studiju *Stara vjera Srba i Hrvata* (usp. Bošković-Stulli 1970:171-172), *Kneja* se zaustavlja na imaginarnim svjetovima međimurskoga otoka, a pritom od Nodilove studije uvelike polazi u "Tumaču važnijih pojmova".

Ekološki bestijarij

U slučaju *Fantastičnoga bestijarija Hrvatske 2* (2000.) autorskoga dvojca – demonologa dr. Hansa Christiana Zabludovskog (Zaby) i njegova promotora/biografa Željka Zorice (Zorica 2001:209-222) – od kojih prvi figurira kao imaginarni *alter ego*,¹⁴ riječ je o varljivoj "enciklopediji" koja promoviranjem paralelnih svjetova uspostavlja odnose između pojedinih građevina Hrvatske i imaginarnoga bestijarija, zamjećujući sličnost tamo gdje su svi znanstveno uspostavili razlike, a možemo je uzeti kao primjer književnih svjetova s ekološkom nišom. Nakon knjiga *Usnuli čuvari grada Zagreba ili Fantastični bestijarij* (1996.) i *Fantastični bestijarij Roskildea* (1999.) nastavljena je suradnja spomenutoga dvojca (prvu knjigu potpisuje samo Željko Zorica), koji djeluju kao promotori *totalne percepcije*. Osnovnu strukturu "enciklopedije" interdiskurzivne tendencije (Bagić 2002:52-54), sretnog spoja *fiction/faction* (Pogačnik 2002:144), čine razglednice-pisma koja Zabludovsky šalje svojoj supruzi, a figuriraju kao moto biografiji pojedinoga grada ili određene građevine. Navedimo jedan primjer: pismo iz Senja supruzi, koju, među ostalim, oslovljava "kestenopireiću šlagasti" (mogla bi se ispisati kratka studija o ljubavno-kulinarskim metaforama upućenima supruzi), motivirano je opisom katedrale sv. Marije u Senju, koja je sagrađena na mjestu rimskoga

¹³ Podsjećam na svetu rimu *hoditi-roditi* kojom je Radoslav Katičić (1987./1989.) započeo rekonstrukciju fragmenata praslavenskoga mitskoga kazivanja o božanskom junaku plodnosti i vegetacije.

¹⁴ Da vrijedi jednakovrijednost u imaginarnoj i osobnoj iskaznici između Zabludovskog i Željka Zorice može nam poslužiti str. 146 *Bestijarija*, koja donosi crtež zmaja iz *Plavog vjesnika* (br. 440, 28. veljače 1963.) iz stripa *Dan Dare, pilot budućnosti*, koji je presudno utjecao na mladog Zabludovskog, usmjeravajući ga prema zmajologiji, dok fotografija na str. 158 (apokrifno) prikazuje Zabludovskog iz 1957. godine kao starijeg gospodina.

svetišta Magna Mater Deorum (Zorica 2000:58-59). Upućujem na jedan od doista brojnih fantastičnih integralnih svjetova – zadarski *exemplum*. Naime, prema interpretaciji Hansa Christiana Zabludovskog intencijama integralnih svjetova slikovna greda iz lijevog broda crkve sv. Krševana prikazuje oblik more iz hrvatskih usmenih predaja u prvom stupnju razvoja (ibid.:64-65).

Pritom se kao ideosfera upisuje ekologija koja stranice *Fantastičnoga bestijarija Hrvatske 2* otvara kao ekološki imaginarij i ekološku bajku, jer riječ je o pokušaju prepoznavanja velike ljudske zablude i povratka u sklad s prirodom. Na vrlo tvrdoj ukoričenoj naslovnici ekološkoga imaginarija/bestijarija nailazimo na zeleni lik Oponašavca, o čijoj su demotehnici navedene dvije službene definicije. Prva, "ljudska odviše ljudska", odnosno, humanistička definicija navedenoga demona određuje, naravno, kao "ubojicu, kanibala i krvopiju" koji živi na području cijele Hrvatske. Druga definicija, koja dolazi iz paralelnih svjetova, instruiira da je riječ o bezopasnom biću koje u bioetičkoj misiji skuplja svoj mrtvi rod što ga je osakatio ljudski rod (ibid.:43-43). Time je uspostavljena osnovna mitska dihotomija između Oponašavca i Zlobara, od kojih posljednji dolazi iz Zemlje Kosturije, iz (grada) Smrtograda, koji "ako se i ne može usporediti s našim ljudskim gradovima, ipak je slobodan" (ibid.:29).¹⁵ Posljednja fotografija bestijarija, koja je određena deiksom *Rab, 1937.*, prikazuje dvojicu "ponosnih" lovaca s dvojicom dječaka (vjerojatno je riječ o sinovima lovaca) koji pokazuju mučki plijen – četiri bjeloglava supa i bijelu crkavicu (ibid.:160). Posljednja autorova rečenica bestijarija – "Dijete, zamisli nebo bez ptica..." (ibid.) – pod okriljem brižnosti nadovezuje se na rečenicu koja upozorava da bjeloglavi sup zbog ljudske Zablude (Neizmjerne Gluposti) ubrzo može prijeći u fantastični bestijarij Hrvatske: "Ubijete li supa, ubili ste sebe!" (ibid.:67). Intencijama nove integralnosti Zabludovsky vjeruje da na ploči splitske krstionice sa starohrvatskim pleterom iz 11. stoljeća ptice na reljefu predstavljaju bjeloglavog supa koji je u to doba nastavao područje cijele Dalmacije (ibid.:68). Pridodajem kako je u svijet bjeloglavog supa dr. Zabludovsky ušao preko sličice broj 105 (koja pokriva bjeloglavog supa) iz albuma *Životinjsko carstvo*.¹⁶

Narednim projektom-slikovnicom *Ugroženi svijet* (2001.) Željko Zorica ukazuje na to kako su, na žalost, mnoge i nekoć zbiljske životinje – crni lešinar, crkavica, patka žličarka, modronoga sabljarka, dalmatinski nesit, morska medvjedica, veliki svračak, droplja, tekunica, sljepaš – postale dio "fantastičnoga bestijarija" Hrvatske. Slikovnica, koja je dijelom potaknuta izložbom "Opstanak ili nestanak?" u Hrvatskom prirodoslovnom muzeju (Zagreb),

¹⁵ Zanimljivo je da na drugom mjestu navodi da je Smrtograd neslobodni kraljevski grad (usp. Zorica 2000:37).

¹⁶ Na izložbi *Biografije* (Galerija "Vladimir Nazor", Zagreb) koju su priredili Zdenko Bužek, Magnus Bärtås i Željko Zorica (studeni 1999.) Željko Zorica izložio je radni stol H. C. Zabludovskog čiji se kožni kaput (što pokazuje kako ipak nije potpuno ekološki osviješten) nalazio na vješalici (usp. Butić 1999:20).

nastaje kao pokušaj edukacije u prvome redu djece u suradnji s Hrvatskim Crvenim križem kao nositeljem "Programa upoznavanja s opasnošću od mina i ostalih neeksplozivnih naprava", i upozorava na opasnost koja prijete podjednako i ljudima i životinjama, ljudskim i *ne-ljudskim* životinjama koje obitavaju na područjima zagađenima minama, a pritom su posljednje u human(itar)noj, antropocentričnoj etici zanemarene ili kakofemistički – zaboravljene.¹⁷

Pored zbornika *Stradanja životinja u hrvatskom Domovinskom ratu* (Zagreb 1993.), željela bih spomenuti i članak Igora Lasića o ratnoj migraciji medvjeda u šumama oko Bugojna u srednjoj Bosni, te upućujem na stravičnu žrtvu medvjeda bez jedne noge iz navedenoga područja, koji je vjerojatno ranjen tijekom posljednjega rata u Bosni, a možda i nakon rata od nagazne mine, a ustrijelili su ga bugojnski lovci, jer se to "inače radi s ranjenom ili bolesnom divljači" (Lasić 2003:271), a prema ubilačkoj logici iz lovačkih priča završio je kao trofejni primjerak na zidu konferencijske dvorane u bugojanskome Lovlačkom domu. Naime, sada već davnog proljeća godine 1992., kada se rat počeo osjećati i u srednjoj Bosni, oko dvije stotine smeđih ili mrkih medvjeda, koji su tada obitavali u bugojanskom kraju, na žalost, moram pridodati i lovištu, izbjeglo je iz straha pred najezdom samo ljudima svojstvene ratne, ratničke gluposti (ibid.:266).¹⁸

Književna animalistika

S obzirom na to da se ekologija definira kao znanost o međusobnim ovisnostima i utjecajima živih organizama i njihova živog i neživog okoliša, i s obzirom na to da se ekologija često pogrešno izjednačava sa zaštitom okoliša (usp. *Ekološki leksikon* 2001:208-209), napominjem kako u sintagmi *ekološka književnost* atribut *ekološki* upotrebljavam u svakodnevnom značenju, a time i

¹⁷ Promocija slikovnice – koja je jedna od rijetkih koja prikazuje životinje našeg podneblja, kako u predgovoru ističe Nikola Tvrković – održana je 17. travnja 2002. u knjižnici "Bogdan Ogrizović" (Zagreb) s obzirom na to da je travanj proglašen mjesecom zaštite od mina u Hrvatskoj. Inače, Željko Zorica i Studio Artless 2006. godine od 18. od 28. listopada organizirali su četvrti Festival prvih na temu "Mine".

¹⁸ Pored toga što stradavaju u ratnoj iščašenoj svakodnevnici, životinje se, a posebice psi, afrički štakori, pčele i fluorescentne GMO-biljke, koriste u uklanjanju mina zaostalih u ratu. Tako je za 2005. godinu zabilježeno da se na poligonima u Škabrnji i Benkovcu ispituje pasivna metoda korištenja pčela za detekciju eksploziva, a u ispitivanje je uključeno deset košnica, a u svakoj obitava između 50 000 i 80 000 pčela. Naime, u pasivnoj se metodi košnice i hranilice postave jedne nasuprot drugima na granicama minski sumnjive površine te u preletima od košnica do hranilica i obrnuto pčele na svojim dlačicama u košnice donose i molekule eksploziva. Da bi se utvrdilo postoje li molekule eksploziva, iz košnica se filtrom uzima uzorak zraka i potom analizira, a prije toga pčele se, naravno, obučavaju (prema Petrovčić 2005:25).

znanstveno netočnom, zaštita okoliša,¹⁹ što, istina, uglavnom podrazumijeva principe površinske ekologije, za razliku od paradigme dubinske ekologije i ekofeminizma (feminističke ekologije). Naime, dok površinska ekologija djeluje iz antropocentrične paradigme, dubinsko-ekološka perspektiva vidi i propituje temeljnu međuovisnost svih pojava u cjelokupnoj mreži života i pritom priznaje urođenu vrijednost svim živim bićima, a ekofeministička paradigma androcentrizam određuje kao temeljni obrazac svih modusa dominacija. Kako termin *ekološka niša* između književnosti i *ekosfere*, ekološke krize koristim u značenju niše koja etiku proširuje prema biofilnom okrilju i književnoj ekologiji, tragom književnosti s ekološkom nišom upućujem i na animalističku književnost, primjerice, zbirku poezije *Zahvalnica životinjama* (1998.) Ane Horvat. U žanru posvete autorica ističe kako je prihod od prodaje knjige namijenjen spašavanju pasa iz zagrebačkoga šinteraja ili pravnim, zakonskim eufemizmom izraženo – Veterinarsko-higijenskoga servisa. U animalističkoj pjesmi *O ljudima i psima* autorica tematizira ubijanje u šinterajima, gdje se psi ubijaju "ulijevanjem dezinfekcijskog sredstva/ u želudac/ vješanjem/ iglom u srce/ maljem po glavi" (Horvat 2001:8).²⁰ Spomenuta pjesnikinja i štovateljica životinja, dopredsjednica i voditeljica akcije "Spasimo pse iz šinteraja", dodiruje i okrutnu temu eksperimenata na životinjama, prinošenje životinja na *oltar znanosti*, primjerice, u pjesmi *Nekrolog jednoj žabi*, koje pored toga što je zooetički nevrjedno danas je i nepotrebno s obzirom na sve veću primjenu, naravno, u nekim zemljama sofisticiranih alternativnih metoda, primjerice, kompaktnih diskova kojima se simulira disekcija i vivisekcija, kompjutorskih simulacija resekcija... Osim toga, eksperimenti na životinjama ni u kojem slučaju ne mogu potvrditi mogućnost preciznoga ekstrapoliranja rezultata testiranja na ljudsku vrstu. Uostalom, doktor Vernon Coleman, član Kraljevskog medicinskog društva, istaknuo je kako ne postoji nijedan veći medicinski proboj proizašao kao rezultat pokusa na životinjama (*Liječnici protiv pokusa na životinjama* 2006:3), a svjetska zdravstvena organizacija (*Times*, 11. svibnja 1987.) priznala je da su cjepiva za dječju paralizu, koja su se dobivala

¹⁹ Jednako tako i termin *okoliš* razotkriva antropocentrično imenovanje; naime, pojam *okoliš* podrazumijeva da je priroda navodno ona koja drugorazredno *okružuje* čovjekosredišnji centar svijeta.

²⁰ Prema Zakonu o dobrobiti životinja iz 1999. (čl. 26, st. 3) propisano je da se "životinje iz higijenskoga servisa koje nije moguće udomiti mogu (...) nakon 30 dana držanja u higijenskom servisu usmrtniti" (http://www.poslovniforum.hr/poljoprivreda/zakon_o_dobrobiti_zivotinja.asp).

Na žalost, i aktualni Zakon o zaštiti životinja, što ga je Hrvatski sabor donio na sjednici 1. prosinca 2006., a koji zapravo samo znači usklađivanje s europskim smjericama, primjer je isto tako još jedne distopije ljudskoga odnosa prema životinjskom. Tako se prema navedenom Zakonu (čl. 57, st. 4) životinja iz skloništa koja se ne vrati vlasniku, a koju nije moguće dalje držati ili udomiti, može nakon 60 dana usmrtniti (www.prijatelji-zivotinja.hr/data/file_2734.pdf).

od bolesnog bubrega majmuna, uzrokovala leukemiju, encefalitis i multiplu sklerozu te da je cjepivo za ospice upravo odgovorno za eksploziju AIDS-a (*Liječnici protiv pokusa na životinjama* 2006:11).

Ukratko bih se osvrnula na odrednice animalističke književnosti u nekih naših teoretičara i povjesničara književnosti za djecu i mlade. Primjerice, Ivo Zalar u knjizi *Suvremena hrvatska dječja poezija* (1979.) kao posebno poglavlje uvodi "Osvježenja poetske animalistike", gdje interpretira pojedine animalističke pjesmotvore Gustava Krkleca, Vjekoslava Majera, Bore Pavlovića, Vesne Parun i Luke Paljetka. Robert Bacalja, primjerice, ističe pjesmu *Telefonski razgovor sa zoološkim vrtom* iz ciklusa *Za našu djecu* Ivana Gorana Kovačića, koja tematizira "dječju brigu za zatvorene životinje zbog kojih djeca rado odlaze u zoološki vrt" (Bacalja 1997:74). Pritom je, doista, etički upitna ideja Paula Haza da "[s]vaki kandidat za uspješnu dječju literaturu mora bar nekoliko puta godišnje posjećivati zoološki vrt" (Hazard 1970[1923]:86-87; usp. Bacalja 1997:78). Milan Crnković i Dubravka Težak u *Povijesti dječje književnosti od početaka do 1955. godine* (2002.) kao zasebnu vrstu navode roman o životinjama, a završna rečenica spomenute knjige odnosi se na animalističku prozu *Šumski svijet* (1953.) i *Borac iz Indije* (1954.) Vlatka Šarića (Crnković, Težak 2002:402).²¹ Branko Pilaš za 1995. godinu u okviru animalističke proze ističe knjigu *Ivin Vučko* te *Neman u gradskom parku* Maje Gluščević (Pilaš 1997:31), a u okviru ekološke tematike za navedenu godinu upućuje na ekološke crtice *Po mjeri cvijeta* Božice Jelušić te *Maksimirci* Nikole Pulića (ibid.:32).²²

Naravno, književna animalistika protegnuta je, istina, u manjem opsegu etičke niše, i na etiku književnosti za odrasle. Pored spomenutih naslova hrvatske književne animalistike u animalističku se nišu upisuje i npr. *Zvijerops* (2000.) autorice koja odabire pseudonim Dora Remebot, u kojemu skuplja esejističko-kulturološke tekstove o pojedinim životinjama. Tako u osvrtu *Hijeni u obranu* nastoji obraniti naslovnu životinju pred antropocentričnim atributima, osudama kao "nakazne zvijeri", pokazujući kako u "teškom zadatku da pronađemo koju lijepu riječ o hijeni utičemo i pjesniku zoologije" Alfredu Edmundu Brehmu (Remebot 2000:61).

U zamisli moguće antologije animalističke sfere naše književnosti podsjećam, primjerice, na Matošev članak *Kermesse* (prvotno objavljen u *Obzoru*, broj 229, 24. kolovoza 1910.), u kojemu satirički osvjetljava Štefanje, starozagrebački sajam, u okviru čega ispisuje sljedeći zoetički komentar: "Čudim se, kako ta mučenja dopuštaju evropski prijatelji životinja.

²¹ Iako je ranu mladost živio "usred šume, u šumarskim i lovačkim kućama, u lugamicama, u kolibama drvosječa" (usp. Šarić 1961:260), Vlatko Šarić će u pripovijesti *Rogan* lovce odrediti kao "vječne zatiratelje" (Šarić 1990:62).

²² Biblioteka "Stribor" je Pulićeve romane *Maksimirci* (1995.), *Panika u nacionalnom parku* (2002.) i *Ljubav na Petom jezeru* (2003.) objedinila u ekotrilogiju.

Već ubiti životinju je zločin, ali držati je zatvorenu, otimati slobodu kretanja orlu i jaguaru u vašaarske, nenaučne svrhe je vrhunac barbarstva i atentat na sam princip divlje i slobodne prirode" (Matoš 1939:94-95). Slijedi izvještaj o tome kako su "kod onomadnog izložbenog požara u Bruselju" izgorjele "divlje životinje" u kavezu s obzirom na to da je bilo zabranjeno da ih se pusti (na slobodu):

Sjeverni bijeli medvjedi stisnuše u očajanju glave međusobno i ljudi nađoše ih spaljene u tom divnom pokretu bratske solidarnosti, za koju nema srca vašar moderne brutalne civilizacije. Još malo i kao Engleska bez vukova ostat će svijet bez divljih životinja, i čovjek, snivajući o posljednjem čovjeku, čut će u kakvoj menažeriji penzionirani hropac posljednje zvijeri (ibid.:95).

Posljednji odlomak navedenoga članka odnosi se na Matoševo promatranje zatočenih životinja (lava, tigra, medvjeda, papige koja je "šarena kao krov našeg sv. Marka", hijene, slona, lisice, majmuna), upisujući kao završni okvir satiričko-polemičku pjesmu s početnim stihom "Vuk, hijena, lisica i slon".²³ Inače, vjerojatno zaslugom Đure Deželića, tada gradskoga vijećnika i zamjenika gradonačelnika, godine 1885. osnovano je Zagrebačko društvo za zaštitu životinja, a u isto vrijeme u Zagrebu postoji Društvo sv. Jeronima, koje se brine za životinje (usp. Visković 1996:432).

"Radikalna" književna animalistika

Razlikovnu odrednicu između animalističke i radikalne animalističke književnosti – ili je možda za "literarni" radikalizam prikladnija odrednica sintagma *biofilna književnost/umjetnost*, s obzirom na to da briga za životinjski svijet kao ni ostali modusi sućuti ne mogu se odrediti atributom *radikalni* – moguće je usustaviti s obzirom na osjećajni, sentimentalni (animalistička književnost) i bio/etički, zooetički odnos prema životinjama (radikalna animalistička književnost),²⁴ te kao primjer radikalne animalističke književnosti upućujem na kratki roman *Potraži me ispod duge* (1993.) Bernarda Jana – "posvećenoga Dannyju, žrtvi čovjekove pohlepe i bezobzirnosti" – u kojemu tematizira masakr nad grenlandskim tuljanima (*Pagophilus groenlandicus*) na Newfoundlandu. Naime, procjenjuje se da je od 1800. godine ubijeno oko 33 milijuna grenlandskih tuljana, a pritom najviše stradava *mladunčad* zbog prekrasnoga

²³ Primjerice, i Krleža u *Davnim danima* jednako tako izražava sućut npr. nad sudbinama konja te krausovskom tehnikom jukstapozicije dvaju *Obzorovih* članaka – *Mučenje životinja u Zagrebu* (*Obzor*, 12. ožujka 1916, br. 71, str. 2) i *Mučenje životinja u Beogradu* (*Obzor*, 15. ožujka 1916, br. 74, str. 2) – upućuje na istodobnost "prosvjeda sa strane općinstva" protiv mučenja konja upregnutih u teretna kola u Zagrebu (Austro-Ugarska/Centralne sile) i Beogradu (Srbija/Antanta) (usp. Marjanić 2005:414-416).

²⁴ Usp. šest načina odnosa prema životinji – ekonomski, simbolički, umjetnički, osjećajni/sentimentalni, znanstveni, etički pristup (Visković 1998:11-15).

pahuljičasto-mekano-snježnobijelog krzna u dobi između 12 dana i 12 tjedana. Njihovo se krzno koristi za odjevne predmete i modne ukrase, a spolovila muških tuljana u tradicionalnoj kineskoj medicini kao afrodizijak (Jan 2003:47).²⁵ Slobodno, navedeno djelo posvećeno malom tuljanu Dannyju, žrtvi čovjekove pohlepe i bezobzirnosti, možemo uzeti kao primjer radikalne animalističke književnosti. Uostalom, Lisa Franzetta, koordinatorica udruge People for the Ethical Treatment of Animals (Ljudi za etički odnos prema životinjama), u predgovoru romanu, među ostalim, zapisuje da je roman poetski, odrješit i jasan poziv na akciju. Zanimljivo je pritom da je knjiga u Knjižnicama grada Zagreba kategorizirana kao knjiga za mladež (rekla bih ipak – za mlade), što je očito pokazatelj kako je prisutnost životinjskoga svijeta u književnim svjetovima u našoj književnosti dominantno orijentirana na dječju književnost i književnost za mlade, ili kao što se žanrovski određuje sintagmom *animalistička književnost za djecu i mlade*.

Izniman kratki roman *Potraži me ispod dúge*, koji upozorava na stravične masakre nad ljubiteljima leda s Grenlanda (*Pagophilus groenlandicus*), a čije se reizdanje godine 2004. poklopilo s 15. ožujkom – Međunarodnim danom prosvjeda protiv pokolja grenlandskih tuljana, trijadno je komponiran: nakon prvoga dijela "Ljubitelj leda s Grenlanda", čija naslovna sintagma prekriva značenje *Pagophilus groenlandicus*, drugi dio pod nazivom "Zid smrti" tematizira Dannyjevu smrt kada se sudario s odbačenom ribarskom mrežom potegačom, a naslovna sintagma romana prekriva mit o Velikom Tuljanu, što ga je Majka ispričala Dannyju kao odgovor na njegovo pitanje: "Mama, što to znači umrijeti?". Riječ je o prvom tuljanu koji je na ovaj svijet došao zajedno s družicom *in illo tempore* i koji je prije svoje smrti nacrtao na nebu dugu kao znak smrti (stazu kojom duše ostvaruju *ascensus* u nebo), trenutak kada će osobno kao Veliki Predak svakoga tuljana uvesti u Veliku Zemlju, koja označava trenutak života prije nego što su tuljani proplakali.

U reizdanju romana *Potraži me ispod dúge* (2004.), točnije drugom dopunjenom izdanju (podsjećam da je prvo izdanje objavljeno 1993. kod nakladnika Slon, a dva izdanja na engleskom jeziku – *Look for me under the Rainbow* – objavljena su u Londonu 1998. i 2000. godine), novost čini treći

²⁵ Usp. fotografije u navedenom kratkom romanu koje prikazuju aktiviste Greenpeacea na Newfoundlandu (i njihov brod "Dugin ratnik"/Rainbow Warrior), koji sprejaju bezopasnom bojom mlade grenlandskog tuljana kako bi spriječili njihov masakr. Poetično ime njihova broda pored toga što duuguje predaji sjevernoameričkih Indijanaca koja proriče da će se, nakon što će čovjek zbog svoje pohlepe i antropocentrične bogomdanosti uništiti svijet, pojaviti spasonosni Dugini ratnici, ujedno je motiviran i heroizmom kao strujom koja je prisutna ne samo u etici prirode i ekofilozofiji već i u pokretu za zaštitu okoliša (Kheel 2000:65). U studenome 2006. godine "Rainbow Warrior", motorni škuner dug 52 metra, nasljednik originalnog "Ratnika", koji su potopili francuski agenti tijekom prosvjeda aktivista Greenpeacea za Pacifik bez nuklearnih testiranja, stigao je i u Hrvatsku kako bi aktivisti senzibilizirali javnost za problem prekomjernog izlova tuna.

dio pod nazivom "Dúgini ratnici" koji, pored toga što donosi inuitsku predaju o prvome Duginom ratniku, dječaku Helenu, Odvažnom Ratniku, sadrži i Helenin dnevnik, dnevnik aktivistice koja vodi statistiku – ne samo brojki nego i srca – ubijenih grenlandskih tuljana na Newfoundlandu, upisujući i Dannyjevu smrt u žalosno okrilje mnogobrojnih životinjskih smrti.

Na književni svijet *Potraži me ispod dúge* podsjeća me umjetnička instalacija *Projekt ledene kocke: umjetnička ekspedicija* (*The Ice Cube Project: An Art Expedition*, 2004.) Marca Evaristtija, koja je osmišljena kao krvava santa leda pokraj Grenlanda, a za koju je umjetnik iskoristio oko 20 000 litara crvene boje razrijeđene morskom vodom, tri vatrogasna šmrka, dva ledolomca i posadu od dvadesetak ljudi (Evaristti http.). Ipak, navedena je instalacija, čija ikonografija podsjeća na masakr tuljana sjevernih mora, uglavnom atribuirana kao umjetnička ekshibicija, kao što je umjetničkom ekshibicijom određena i njegova izložba iz veljače 2000., kojom je provocirao, propitivao etiku posjetitelja izloščima – deset zlatnih ribica koje plivaju u posudama za deset miješalica – mogućnošću da slobodno mogu uključiti mikser. Samo je, srećom, jedan posjetitelj pritisnuo gumb na jednoj miješalici (i time, na žalost, usmrtio jednu zlatnu ribicu), razotkrivši vlastiti totalistički svjetonazor prema *drugim* vrstama. Podsjećam da je filozof prava životinja, zooetičar Peter Singer navedenu Evaristtijevu izložbu ipak obranio sljedećom strategijom: "Kad ljudima dajete mogućnost da uključe mikser, naglašavate moć koju doista imamo nad životinjama" (prema Baker 2001:XXX).

Ipak i unatoč tomu što kratki roman Bernarda Jana pripada radikalnoj animalističkoj književnosti, uklopljeni smo u sferu antropocentričkoga jezika jer kad na posljednjim stranicama autor citira, određenije, parafrazira Johna Donneu – "Budi nešto više od čovjeka jer ćeš u protivnom postati manji od mrava!", vraćeni smo u antropocentrizam u kojemu, dakako, *anthropos* figurira kao mjera svih stvari. Jednako se tako jezična antropocentrična zamka, mreža, u okviru čega upućujem na Schopenhauerovu kritiku leksički neutemeljenoga razlikovanja nekih biološki identičnih životinjskih i ljudskih osobina,²⁶ nalazi u leksemima za označavanje spola i dobne starosti tuljana;

²⁶ Naime, prosvjetiteljskom sofistifikacijom jezika jedenju, pijenju, začecu, rađanju, smrti i *lešu* životinje pridaju se posebni, diskriminirajući razlikovni izrazi (primjerice, pariti se, o/kotiti, crknuti, uginuti, crkotina, strvina...), a izbjegavaju oni koji označavaju iste takve ljudske radnje (Schopenhauer 1990:183; usp. Marjanić 2005a:243).

Joan Dunayer krenula je još dalje u negaciji navedenoga lingvističkoga specizma u svojoj knjizi o specizmu (Dunayer 2004). U uvodnome poglavlju "Uvod o jeziku", s obzirom na znanstvene činjenice, autorica eksplicira zašto ljude uključuje u "životinje", "sisavce", "primate" i "čovjekolike majmune" te ističe da neće govoriti o "ljudima i životinjama" već o "ljudima i ne-ljudima". Pritom dokazuje da negativan prefiks u riječi *ne-ljudi* (*nonhumans*) ne priziva negativnu vrijednost, nego upravo kao i, primjerice, riječi *neborac* (*civil*), *neseksist* pokriva neutralno i pozitivno značenje. A s obzirom na to da su sva svjesna bića jedinstvene individue i u moralnom su smislu osobe, autoričin pojam *ne-ljudi* označava da je riječ o "bićima", "individuama" i "osobama". Stoga Dunayer rabi osobne zamjenice

npr. riječ je o leksemima *mužjak*, *ženka*, *mlado*, *mladunče*, koje autor rabi u opisu Dannyjeva rođenja. U usporedbi s navedenom jezičnom diferencijacijom, neki su leksemi utemeljeno odabrani. Navedimo primjer: kad autor opisuje kako se "mladunče" skutilo uz svoju majku te u opisu igre skrivača između Dannyja i njegova brata Jona (riječ je o siročetu kojemu je majka umrla nakon porođaja, a kojega je Danny prigrlio kao brata), gdje se brojanje sastoji u tome da se izbroji dvadeset tuljana.

Inače, 29. travnja 2006. Uprava za zaštitu prirode Ministarstva kulture Hrvatske je zabranila komercijalni uvoz koža, kožnih prerađevina i drugih proizvoda porijeklom od tuljana, vrsta *Cystophora cristata* – tuljan mjehuraš i *Phoca groenlandica* – grenlandski tuljan (usp. "Hrvatska zabranjuje uvoz krzna od tuljana", [http.](http://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=168)).²⁷

Fotografija: Lov na tuljane – truplo tuljana s kojega je razderano krzno (fotografija je preuzeta s web-stranice <http://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=168> udruge Prijatelji životinja, Zagreb)

U radikalne animalističke eseje ubrajam, primjerice, i *Pisma o (ne)ljudskosti: promišljanja o moralnosti čovjekove prehrane (iz pera jednog vegetarijanca-*

on, ona ili ona/on – on/ona (u posljednjem primjeru ako je riječ o hermafroditima) za svaku specifičnu ne-ljudsku individuu. Dakle, zazire od upotrebe trećega gramatičkoga roda *it* koji je u engleskom jeziku određen za životinje.

²⁷ Udruga Prijatelji životinja jedina je udruga u Hrvatskoj koja je svojim akcijama, kampanjama i prosvjedom 15. ožujka 2006. ispred Kanadskog veleposlanstva u Zagrebu, izrazila protivljenje pokolju tuljana u Kanadi (usp. "'Krvavi' aktivisti za krvave bebe tuljana", [http.](http://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=168)).

-vegana) Gorana Majetića (Majetić 2002).²⁸ U poglavlju-pismu "Kako je baka pojela vuka, a zatim i Crvenkapicu?" autor opisuje kako je iniciran njegov protest protiv dječje slikovnice *Na seoskom imanju*, koju je u sklopu zbirke izdanja pod nazivom "Priče o životinjama" objavio zagrebački nakladnik MOSTA,²⁹ te kako je udruga Prijatelji životinja, udruga za promoviranje zaštite i prava životinja te vegetarijanstva, utjecala na hrvatske nakladnike da ne objavljuju knjige sa specističkim obilježjima poput navedene slikovnice koja je zadobila attribute "krvava, mesožderska" (Majetić 2002:81). Spomenuto pismo o krvavoj slikovnici Goran Majetić otvara bajkom o vuku i Crvenkapici, koju atribuirao "grozomornom dječjom pripovijetkom" (ibid.:77),³⁰ a autora "duševno neuravnoteženim pojedincem", te kako bajka, među ostalim, dijete naučava da su "lovci zaštitnici ljudi (?), te da je ubijanje životinja puškom stoga nešto posve opravdano i štoviše potrebno" (ibid.:78). Jednako tako Nikola Visković u animalističkoj knjizi *Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji* nudi vlastitu etičku i ekološku verziju *Crvenkapice*, gdje vuka predstavlja "kao onog tko je ugrožen i spašen" (Visković 1996:316). Poslušajmo kako "krvava slikovnica" *Na seoskom imanju* djeci mesarsko-kulinarskim tretmanima predstavlja svinje:

(...) na imanju ih hranimo ostacima hrane od koje se lijepo udebljaju i ojačaju, te od njih onda dobijemo prekrasne šunke i kobasice. Želio bih da naučite da svinja, među domaćim životinjama, ne pomaže čovjeku dok je živa. Naprotiv, nakon svinjokolje od nje ćete dobiti svakojaku hranu – od masti do mesa – pa čak i kuhane svinjske nožice mogu biti ukusna hrana. Upravo zbog toga što služi čovjeku kao hrana, od svih vrsta svinja najcjedenije su one koje se najbrže debljaju (prema Majetić 2002:79).

²⁸ Godine 2005. Goran Majetić objavio je i *Pisma o (ne)ljudskosti: promišljanja o moralnosti čovjekove prehrane iz pera jednog vegetarijanca-vegana*, 2. dio (Gradska knjižnica "Ivan Goran Kovačić", Karlovac).

²⁹ Kako, srećom, navedena krvava slikovnica (za nakladnika Vladimir Vučur, urednik Josip Laća, prevela sa španjolskog Ksenija Jančin, izvorno izdanje "Editorial Roma Barcelona") više nije dostupna u Odjelu za djecu i mladež Gradske knjižnice (Zagreb), bibliografske podatke navodim prema internetskoj stranici udruge Prijatelji životinja (usp. <http://www.prijatelji-zivotinja.hr>).

³⁰ Podsjećam da navedenu bajku (iz pera Charlesa Perraulta) Nikola Visković (1996:316) određuje kao "ubilačku lovačku bajku". Na internetskoj stranici Prijatelja životinja (<http://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=748>) nalaze se primjeri nekoliko politički korektnih bajki Jamesa Finna Garnera iz njegove knjige *Politically Correct Bedtime Stories* (1994.), koji se u uvodu navedene knjige ispričava ako je u pojedinim primjerima bajki slučajno iskazao "seksizam, rasizam, kulturalizam, nacionalizam, regionalizam, specizam, predrasude koje se odnose na dobnu starost, izgled, jačinu i zdravlje tijela, težine, intelektualizam, socioekonomizam, etnocentrizam, falocentrizam, heteropatrijarhalizam, ili bilo koju drugu predrasudu" (Garner 1994:X).

Međutim, zooetički je upitno što Goran Majetić u trenutku kada je razderao ("u komadićke") spomenutu "krvavu slikovnicu", koju je omaškom kupio dvogodišnjem sinu Tinu (ibid.:80), vlastitu agresiju neopravdano uspoređuje sa životinjskom prirodom, reakcijama: "Tin ne zaslužuje gledati ljutog oca. Nije mali kriv što je svijet još prepun okrutnosti. A može ih biti samo više ne naučim li (pred djetetom) obuzdati svoju životinjsku prirodu... Onaj dio svojeg bića koji naginje niskosti..." (ibid.). Pridodajem da navedena zooporedba u amplitudi "životinjska priroda koja naginje niskosti" ne može pronaći etičko okrilje na stranicama radikalne animalističke književnosti.

Tragom spomenute "krvave slikovnice" otvaram upit o tome zašto još nitko nije zooetički razmotrio i *Životinjsko carstvo* (album – bojanka za 250 sličica) gdje, primjerice, za domaću svinju (sličica br. 219) piše: "Uzgaja se zbog mesa, masti, kože i čekinja". Ili kao što je vrlo neodređeno napisano za grenlandskog kita: "*Love ga* pa je u europskom polarnom području veoma rijedak" (sličica br. 217; kurziv S. M.). Usprkos svemu, naveden album – bojanka prema mišljenju Ministarstva kulture RH od 18. kolovoza 1993. spada u skupinu predmeta prosvjetnog, znanstvenog i kulturnog karaktera.

Antropologija životinja

Za sada je u humanističkim svjetovima na našem kulturnom prostoru jedino Nikola Visković, redovni profesor Pravnog fakulteta u Splitu, sustavno istražio predmete kulturne zoologije (animalistike) i kulturne botanike (antropobotanike), što bi trebalo potaknuti našu folkloristiku, etnologiju i kulturnu antropologiju za osmišljavanje još začudo na ovim prostorima neosmišljene etnobotanike i etnozooologije. Dakle, mislim i na usustavljanje onog postojećeg etnozooologijskog materijala koji se, primjerice, nalazi u *Zborniku za narodni život i običaje* pod odrednicama "lov", "ribolov", "materijalna kultura", "vjerovanja" itd. te zasebnih etnozooologijskih članaka, kao npr. Dragutina Hirca i Miroslava Hirtza. Pritom su u novije doba hrvatske etnologije prve sustavne članke o animalističkim predodžbama u hrvatskoj etnografskoj građi, odnosno u hrvatskim narodnim vjerovanjima napisale Jadranka Grbić (1998., 1998a) i Vesna Čulinović-Konstatinović (1998.).

Kulturnu zoologiju (animalistiku) Nikola Visković je oblikovao polazeći od predmeta istraživanja etnozooologije, a pritom je posebice istaknuo dva istraživačka projekta u Francuskoj – interdisciplinarni projekt Instituta za političke studije u Toulouseu pod nazivom *Homme, animal, société*, u okviru kojega su objavljena tri zbornika (*Biologie et animal*, 1987.; *Droit et animal*, 1987.; *Histoire et animal*, 1989.) te pariški skup o etnozooologiji *L'homme et*

l'animal, što ga je 1975. organizirao Raymond Pujol (Visković 1996:10).³¹ Ujedno, kulturnu je botaniku (antropobotaniku) Visković strukturirao prema postojećoj znanstvenoj disciplini etnobotanike (Visković 2001:31) i pritom ispisuje kritiku određenja etnobotanike kako su je definirali William Balée i J. Christopher Brown u *Enciklopediji kulturne antropologije (Encyclopedia of Cultural Anthropology, 1996.)*, gdje u etnobotanička istraživanja nisu uključili, primjerice, istraživanje biljaka u mitovima (mitska botanika) i običajima, u umjetnosti, u političkoj simbolici (ibid.).

Pogledajmo samo primjer statusa životinja u jednom od sveučilišnih udžbenika antropologije. Naime, prema Havilandovoj tautologijskoj definiciji antropologija *proučava ljude*, u okviru čega se biološka (fizička) antropologija bavi ljudima kao biološkim organizmima, a kulturna antropologija "ljudima kao kulturnim životinjama" (Haviland 2004:8). Iz navedenoga određenja ljudi kao "kulturnih životinja" mogao bi proizaći zaključak da su životinje prema tome navodno "nekulturne životinje", unatoč nepobitnoj činjenici da i životinje posjeduju kulturne obrasce (usp. Visković 1996:177). S obzirom na Havilandovu definiciju antropologije vidljivo je da antropologija isključuje životinje; naime, uključuje ih jedino ako se životinje *koriste* za spoznaje o vrhunaravnom *anthroposu* kao "kulturnoj životinji". Primjerice, (fizička) antropologija se – Havilandovim određenjem – bavi i proučavanjem *drugih* primata (dakle, ponovno u okvirima antropologijske objektivizacije) osim čovjeka kako bi ustanovila podrijetlo ljudske vrste i saznala "kako, kada i zašto smo postali vrsta životinje kakva smo danas" (Haviland 2004:9). Iz tek nekoliko redaka sveučilišnoga udžbenika kulturne antropologije, koji je strukturiran kao uvod u studij antropologije, potvrđena je detekcija Barbare Noske o tome kako je antropologija kao studij *anthroposa*, čovječanstva, zapravo, neukusno antropocentrična, s obzirom na to da antropologija vjeruje da se životinjama kao subjektima mogu baviti jedino biologija i etologija (usp. Noske 1993, http; Marjanić 2005a:241-245).

Prilog o književnim svjetovima s etnološkom, ekološkom i animalističkom nišom zaključno uokvirujem detekcijom Glenna A. Lovea o tome da istraživanje književnosti koja je orijentirana Prirodi otvara vrata percepcije od ego-svijesti prema eko-svijesti (Love 1996:230), ili kao što bioetičkim intencijama navodi Nikola Visković, koji je u znanstvenolikost naših prostora inicirao kulturnu zoologiju i kulturnu botaniku, antropocentrično, androcentrično i etnocentrično pravilo mora ostvariti kreativan prijelaz prema biocentrizmu i ekocentrizmu. Naravno da pritom imam i na umu *Raspravu o znanostima i umjetnostima* (1750.), kojom Rousseau negativno odgovara na upit pridonose li znanost i umjetnost *poboljšanju* morala.

³¹ Koliko su znanstvene nacionalne paradigme, što zbog jezične barijere, a što iz drugih razloga zatvorene, dokazuje i slučaj što navedena dva francuska projekta Eugene S. Hunn u članku o etnozooologiji u *Encyclopedia of Cultural Anthropology* (1996.) i ne spominje.

NAVEDENA LITERATURA

- Bacalja, Robert. 1997. "Dječja poezija Ivana Gorana Kovačića". U *Dječja knjiga u Hrvatskoj danas: teme i problemi: zbornik*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 70-80.
- Bagić, Krešimir. 2002. "Kratka priča devedesetih". U *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2001*. Zagreb: Filozofski fakultet, Zagrebačka slavistička škola, 42-56.
- Bajuk Pecotić, Lidija. 1999. *Kneja: 12 bajkovitih priča*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Bajuk Pecotić, Lidija. 2000. *Sandale na vodi: izbor pjesama, nove pjesme, fotografije*. Šenkovec: Knjižnica i čitaonica Šenkovec.
- Bajuk Pecotić, Lidija. 2002. *Kneja: vilinska šuma*. Zagreb: Slon.
- Baker, Steve. 2001. *Picturing the beast: Animals, identity and representation*. Urbana - Chicago: University of Illinois Press.
- Balée, William i J. Christopher Brown. 1996. "Ethnobotany." U *Encyclopedia of Cultural Anthropology*. David Levinson i Melvin Ember, ur. New York: Henry Holt & Co. 2:399-404.
- Barth, Fredrik. 1956. "Ecological Relationships of Ethnic Groups in Swat, North Pakistan". *American Anthropologist* 58/6:1079-1089.
- Belaj, Vitomir. 1998. *Hod kroz godinu: mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja*. Zagreb: Golden marketing.
- Belas, Dubravka. 2000. *A-62 za Bordeaux*. 2. dopunjeno izdanje. Zagreb: Naklada MD.
- Bošković-Stulli, Maja. 1970. "'Priče iz davnine' i usmena književnost". U *Ivana Brlić-Mažuranić: zbornik radova*. Zagreb: Mladost, 163-180.
- Butić, Nina. 1999. "Upotreba biografije". *Zarez*, 25. studenoga 1999., 20.
- Crnković, Milan – Dubravka Težak. 2002. *Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje.
- Čulinović-Konstantinović, Vesna. 1998. "Životinje u narodnim vjerovanjima". U *Kulturna animalistika: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 29. rujna 1997. godine u Splitu*. Nenad Cambi i Nikola Visković, ur. Split: Književni krug, 158-185.
- "Diskusije: Poslije izlaganja prof. Grčevića". 1991. U *Komparativno proučavanje jugoslavenskih književnosti. Zbornik IV*. Franjo Grčević, ur. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, 367-370.
- Dunayer, Joan. 2004. *Speciesism*. Derwood, Maryland: Ryce Publishing.
- Ekološki leksikon*. 2001. Oskar P. Springer, ur. Zagreb: Barbat.
- Evaristti, Marco. [intervju]. (<http://www.evaristti.com/read/talktocarsten.htm>).

- Garner, James Finn. "Politički ispravne bajke za laku noć". (<http://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=748>).
- Garner, James Finn. 1994. *Politically Correct Bedtime Stories*. New York: Souvenir Press.
- Glotfelty, Cheryll. 1996. "Introduction: Literary Studies in an Age of Environmental Crisis". U *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Cheryll Glotfelty i Harold Fromm, ur. Athens - London: The University of Georgia Press, XV- XXXVII.
- Grbić, Jadranka. 1998. "Predodžbe o svijetu i životu". U *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskog puka*. Jasna Čapo Žmegač [et. al.]. Zagreb: Matica hrvatska, 296-336.
- Grbić, Jadranka. 1988a. "Animalističke predodžbe u hrvatskoj etnografskoj građi". U *Kulturna animalistika: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 29. rujna 1997. godine u Splitu*. Nenad Cambi i Nikola Visković, ur. Split: Književni krug, 147-157.
- Grčević, Franjo. 1991. "Obična točka otvaranja – neobičan intertekst: ekologija". U *Komparativno proučavanje jugoslavenskih književnosti. Zbornik IV*. Franjo Grčević, ur. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, 7-27.
- Grčević, Franjo. 2002. *Simbolizam, ekologija, eshatologija*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Gušić, Marijana. 1972. "Praslavenska baština u Međimurju". *Kaj* 5:62-65.
- Haviland, William A. 2004 (1975). *Kulturna antropologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Hazard, Paul. 1970 (1923). *Knjige, djeca i odrasli*. Zagreb:[s. n.].
- Hochman, Jhan. 1998. *Green Cultural Studies: Nature in Film, Novel, and Theory*. Moscow, Idaho: University of Idaho Press.
- Horkheimer, Max – Theodor Adorno. 1989. *Dijalektika prosvjetiteljstva: filozofijski fragmenti*. Sarajevo: Veselin Masleša – Svjetlost.
- Horvat, Ana. 2001 (1998). *Zahvalnica životinjama*. 2. prošireno izdanje. Zagreb: Art studio Zaninović.
- Hösle, Vittorio. 1996 (1991). *Filozofija ekološke krize. Moskovska predavanja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Hranjec, Stjepan. 1999. "Dva mozaika iz 'Mozaika'". *Međimurje: županijske novine* 29. rujna 1999., 14.
- "Hrvatska zabranjuje uvoz krzna od tuljana!" (<http://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=751>).
- Hunn, Eugene S. 1996. "Ethnozoology". U *Encyclopedia of Cultural Anthropology*. David Levinson i Melvin Ember, ur. New York: Henry Holt & Co. 2:451-456.
- Jan, Bernard. 2003. "O, zašto, Kanada?". *Zarez*, 9. listopada 2003., 47.
- Jan, Bernard. 2004 (1993). *Potraži me ispod dúge*. Zagreb: Genesis.

- Katičić, Radoslav. 1989. "Hoditi – roditi. Tragom tekstova jednoga praslavenskog obreda plodnosti". *Studia ethnologica* 1:45-63.
- Kheel, Marti. 2000. "Od herojske prema holističkoj etici: ekofeministički prigovor". *Treća: Časopis centra za ženske studije* 2/2:65-80.
- "Krvavi' aktivisti za krvave bebe tuljana" (<http://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=728>).
- Lasić, Igor. 2003. "Povratak medvjeda: Uvodno poglavlje istraživanja o jednoj ratnoj migraciji". *Fantom slobode* 1:266-278.
- Leach, Edmund – D. Alan Aycock. 1988. *Strukturalističke interpretacije biblijskog mita*. Zagreb: August Cesarec.
- Liječnici protiv pokusa na životinjama*. 2006. Bernard Jan i Snježana Klopotan, prir. Zagreb: Vegan.
- Love, Glen A. 1996. "Revaluing Nature: Toward an Ecological Criticism". U *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Cheryll Glotfelty i Harold Fromm, ur. Athens – London: The University of Georgia Press, 225-240.
- Macani razni: sastavci, mahom vedri – mic po mic*. 1996. Uredila te raznovrsno primijauknula Giga Gračan. Zagreb: ArTresor naklada.
- Majetić, Goran. 2002. *Pisma o (ne)ljudskosti: promišljanja o moralnosti čovjekove prehrane (iz pera jednog vegetarijanca-vegana)*. 1. dio. Karlovac: Gradska knjižnica "Ivan Goran Kovačić".
- Marjanić, Suzana. 2000. "Serafinski vodenjak". *Riječi: časopis za književnost, kulturu i znanost Matice hrvatske Sisak* 2:121-124.
- Marjanić, Suzana. 2005. *Glasovi "Davnih dana": transgresije svjetova u Krležinim zapisima 1914–1921/22*. Zagreb: Naklada MD.
- Marjanić, Suzana. 2005a. "Transrodnost (i transvrsizam) i kao utopijska projekcija". U *Filozofija i rod*. Gordana Bosanac, Hrvoje Jurić i Jasenka Kodrnja, ur. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 233-248.
- Maroević, Tonko. 1998. "Animalistika u suvremenom hrvatskom pjesništvu (Nekoliko naznaka za moguću razradu)". U *Kulturna animalistika: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 29. rujna 1997. godine u Splitu*. Nenad Cambi i Nikola Visković, ur. Split: Književni krug, 36-40.
- Matoš, Antun Gustav. 1939. "Kermesse". U *Oko Zagreba i po Hrvatskoj*. Zagreb: Nakladni zavod Z. S. O. J., str. 92-95.
- Meeker, Joseph W. 1997 (1974). *The Comedy of Survival: Literary Ecology and a Play Ethic*. Tucson: The University of Arizona Press.
- Noske, Barbara. 1993. "The Animal Question in Anthropology: A Commentary". *Society & Animals: Journal of Human-Animal Studies* 1/2 (<http://www.psyeta.org/sa/sa1.2/noske.html>).
- Oblučar, Branislav. 2003. "Davanje imena i komentari* (* radi zadovoljstva da se tekst ospe zvijezdama)". *Zarez*, 4. prosinca 2003., 41.
- Obnavljamo baštinu – CD*. 1999. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.

- Pavlović, Boro. 1964. *Animalija u umjetnosti*. Karlovac: "Ognjen Prica".
- Petrovčić, Gordana. 2005. "Alternativne metode uklanjanja mina zaostalih iz rata. Uz pse, mine pronalaze štakori, pčele i biljke". *Vjesnik*, 11. i 12. lipnja 2005., 25.
- Pilaš, Branko. 1997. "Tragom hrvatske književnosti za djecu u 1995. godini". U *Dječja knjiga u Hrvatskoj danas: teme i problemi: zbornik*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 25-35.
- Pogačnik, Jagna. 2002. *Backstage: književne kritike*. Zagreb: POP & POP.
- Prica, Ines. 2000. "Lidija Bajuk Pecotić, *Kneja: 12 bajkovitih priča*, Mozaik knjiga, Zagreb 1999.". *Narodna umjetnost* 37/2:204-205.
- Remebot, Dora. 2000. *Zvjeropis*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Rueckert, William. 1996. "Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism". U *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Cheryll Glotfelty i Harold Fromm, ur. Athens - London: The University of Georgia Press, 105-123.
- Schopenhauer, Arthur. 1990. *O temelju morala*. Novi Sad: Bratstvo i jedinstvo.
- Šarić, Vlatko. 1961. *Crvena braća*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Šarić, Vlatko. 1990. *Rogan: istinite pripovijesti iz životinjskoga svijeta*. Zagreb: Mladost.
- Šuvaković, Miško. 1999. *Pojmovnik moderne i postmoderne likovne umetnosti i teorije posle 1950. godine*. Beograd – Novi Sad: SANU & Prometej.
- Vinšćak, Tomo. 1990. "Etnologija – ekologija, karika koja nedostaje". *Studia ethnologica* 2:11-16.
- Visković, Nikola. 1996. *Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji*. Split: Književni krug.
- Visković, Nikola. 1998. "Šest načina odnosa prema životinji". U *Kulturna animalistika: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 29. rujna 1997. godine u Splitu*. Nenad Cambi i Nikola Visković, ur. Split: Književni krug, 11-15.
- Visković, Nikola. 2001. *Stablo i čovjek: prilog kulturnoj botanici*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus.
- Weise, Elizabeth. 2006. "Study: 90% of the ocean's edible species may be gone by 2048". (http://www.usatoday.com/tech/science/discoveries/2006-11-02-over-fishing-threat_x.htm).
- Williams, Raymond. 1973. *The Country and the City*. New York: Oxford University Press.
- "Zakon o zaštiti životinja". (www.prijatelji-zivotinja.hr/data/file_2734.pdf).
- Zalar, Ivo. 1979. *Suvremena hrvatska dječja poezija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Zorica, Željko. 2000. *Fantastični bestijarij Hrvatske 2*. Zagreb: Moderna vremena.
- Zorica, Željko. 2001. "Biografija Hansa Christiana Zabludovskog". *Quorum* 4:209-222.

Zorica, Željko. 2001. *Ugroženi svijet*. Zagreb: Niska.

LITERARY WORLDS WITH ETHNOLOGICAL, ECOLOGICAL AND ANIMALISTIC NICHE

SUMMARY

It may be that the text, i.e. this contribution, is marked by a (possible) contact ethnology and ecology with literary worlds wherein the syntagm *ethno/eco literature* may enable understanding of literary works pervaded by ethnological, folkloristic or ecological studies or their *spheres*, it as well considers the animalistic literature (and essays) – for instance, Ana Horvat's *Zahvalnica životinjama* (Thanksgiving to Animals) (1998), *Macani razni: sastavci, mahom vedri – mic po mic* (Tom-Cats of All Kinds: Essays Mainly Cheerful – little by little, kitty) (1996) edited by Giga Gračan, Dora Remebot's *Zvjeropis* (Bestiary) (2000) – and radical animalistic literature – Bernard Jan's short novel *Potraži me ispod dúge* (Look For Me Under the Rainbow) (1993) and Goran Majetić's *Pisma o (ne)ljudskosti (I. i 2. dio)* (Letters of (Non) Humanity/The First and Second Part) (2002, 2005). Thus the *triad* literature – history – politics (political crisis) has been replaced by an *ecological niche* (literature – *ecosphere*, ecological crisis, or, as Lord Ashby defines – *climacteric*) which expands its ethic towards biophilia and *literary ecology* (Joseph W. Meeker).

For instance, *Kneja: 12 bajkovitih priča* (Kneja: Twelve Fairytale-like Stories) (1999) by Lidija Bajuk Pecotić, which were inspired by the writer's collection of stories *Z mojga srca ružica* (The Rose From My Heart) (1995), may also be read as a *fairytale-like short novel* that follows *walking through the year* of a mythical *female* character Janica and mythical *male* character dubbed Green George who is known as the Pre-Slavic god of vegetation. It is also a short novel that may be understood as a *literary* version of a notable ethnological and philological book *Walking through the Year: the Mythic Background of Croatian Folk Customs and Beliefs* (1998) by Vitomir Belaj. Unlike Ivana Brlić-Mažuranić who, in her (*Croatian*) *Tales of Long Ago* (1916) drew a lot from Croatian and Russian (generally Slavic) oral literature, mythology and folk beliefs – Aleksandr N. Afanasyev's *Poetic Views of Slavs on Nature* (I. 1865; II. 1868; III. 1869) and possibly from Nodilo's *The Ancient Faith of the Serbs and the Croats* (1885-1890), *Kneja* seems to go no further than imaginary worlds of the region of Međimurje but refers richly to Nodilo in her *Glossary of More Important Terms*.

Fantastični bestijarij Hrvatske 2 (*Fantastic Bestiary of Croatia 2*) (2000) by dr. Hans Christian Zabludovsky and his PR Željko Zorica, where the former is an imaginary *alter ego*, represents an illusory encyclopedia whose parallel worlds set up a relation between some buildings in Croatia and an imaginary bestiary. As ideosphere, it is ecology that pervades the pages of *Fantastic Bestiary of Croatia 2* and rewrites it as an ecological imaginary and ecological fairytale. Eventually, it is an attempt to recognize *great Human Fallacy* and return to Nature, or, as Glen A. Love notes, nature-oriented literature opens the doors (of perception) leading from ego-consciousness to eco-consciousness.

Key words: ecology, literary ecology, ethnology, animalistic literature, animal rights